

הרב חיים רפאל

לונדון, אנגליה

ה'תשנ"ג

כוונת ברכת "שלא עשני אשה" — וקיום צידוק הדין בברכת "שעשני כרצונו"

א) ראיתי להרה"ג ר' ישראל מיללער שליט"א (מו"צ בעיר פיטסבורג יע"א) בסוף ספרו באנגלית הנקרא בשם "גארדיען אוו עידען" (נדמ"ח בדפוס פלדהיים, תשנ"ג) ח"ב עמוד 186 ואילך, שהאר"ך בענין ברכת "שלא עשני אשה". הרב מיללער פותח את מאמרו בענין זה בהקדמה נחוצה, וכך הוא כותב: "השלב הראשון הוא לידע שאף שהברכה עצמה הוזכרה בתלמוד, לא נתפרש טעמה, וע"כ אין בידינו לפרשה כי אם בדרך השערה", ולא לבאר יסודה בוודאות. וע"ש מה שפירש הרב מיללער שאנשים מברכים ברכה זו כיון, שמכמה טעמים, קל ונוח יותר (בעוה"ז) להיות איש מלהיות אשה, וע"כ האנשים מודים ומברכים על שניצולו מחייה הקשים לפי"ע של האשה, ע"ש. וע"ש שכתב עוד שאין לומר שהאנשים מודים להשי"ת על ש"ניצולו" מפחיתות דרגתה של האשה, שהרי: (א) קיי"ל (נדה מ"ה ע"ב) "שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש". (ב) אמרו חז"ל (שמו"ר פ"א, א) "שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות". (ג) עוד אמרו חז"ל (ברכות י"ז ע"א) "גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים". עכת"ד.

דברי הרב מיללער תמוהים מאד בעיני, שהרי ברכת "שלא עשני אשה" מקורה בתוספתא ברכות פ"ו ובירושלמי ברכות פ"ט ה"א ובבבלי מנחות מ"ג סע"ב. ובתוספתא ובירושלמי [ובפירוש רש"י עמ"ס מנחת שם], איתא להדיא שטעם תקנת ברכה זו הוא מפני שאין האשה חייבת במצוות עשה שהזמן גרמא¹. וע"כ אני תמה, איך כתב הרב מיללער שטעם ברכה זו לא נתפרשה בגמרא, ואיך כתב שאין בידינו אלא דברים התלויים בהשערות מאחר שחז"ל פירשו לנו הדברים כשמלה בתוספתא ובשני התלמודים. אתמהה!!!

ועוד אני תמה, לו יהא כדבריו שאין טעם לברכה זו בגמרא, וכי כעורה היא מה ששנו רבותינו הראשונים אשר מפיהם אנו חיים?! הא לכם לשון האבודרהם בפירושו לברכות השחר: "...והשלישית שלא עשני אשה, מפני שאינה מצווה במצות עשה שהזמן גרמא כמו שפירשנו בהקדמת הספר הזה. האיש דומה לפועל שנכנס לשדה חבירו ונטעה ברשות. והאשה דומה לנכנס שלא ברשות. ועוד שאימת בעלה עליה ואינה יכולה לקיים² אפילו מה שנצטוה".

ועד"ז כתב גם בפירוש הר"י בר יקר (רבו של הרמב"ן), ושוב הוסיף בזה"ל: "ועוד, כד"א בתנחומא, יבחר בכם אע"פ שהתינוק יוצא ממעי אמו מלוכלך ומלא רירין הכל מנשקין אותו והכל מחבקין אותו ביותר כשהוא זכר. ועוד בבראשית רבה, שאין חביב לפני הקב"ה אלא הזכר. וכן במס' שלשה דברים, שלשה דברים אין אדם רוצה שיבואו לו ואי אפשר לעולם בלא הם: חומץ ביינו, נקבה בבניו, ועשב בקמה. אכן, אוי לו למי שבניו נקבות".

1. ועוד טעם לברכה זו מפורש יוצא מסוגיית הגמרא מנחות שם ובפירוש רש"י ורגמ"ה שם, והוא משום שהאשה משועבדת לבעלה והוא כמו עבד, [אלא רעבר ויל טפי מאשה]. ויעויין בספר נתיבות הקודש ובספר בן יהודע מנחות שם.

2. ראה בהנסמן לעיל הערה 1.

ובספר הבתים כתב: "ומפני שהרבה מצוות נוהגות באיש שאינן נוהגות באשה, להיות שלימות האיש והשגתו גדולה מברך שלא עשאנו אשה, לעורר עצמו שהוא נברא להיות משכיל דורש ה' ובמצותיו חפץ מאד, כי בזולת זה מה בינו ובין האשה"³.

הרי מבואר דתקנת ברכת "שלא עשני אשה" נתפרשה היטב בגמרא ובראשונים. עוד מבואר, שבאמת ברכה זו נתקנה מצד מעלת האיש על האשה⁴, ודלא כמ"ש הרב מיללער.

ומה שהקשה הרב מיללער ממה שאמרו חז"ל "שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש", לק"מ, דמה לי אם בבחינה אחת ופרט אחד גברה מעלת הנשים על האנשים, הלא על הכלל אנו דנים, וברור מדברי הגמרא והראשונים הנ"ל דבהתחשב עם כל הבחינות והפרטים הרי אנשים עדיפי. [ועד שהביא מאמר חז"ל דבינה יתירה כו' ה' לו להביא מה שאמר חז"ל נשים דעתן קלות (קידושין פ' ע"ב), ואין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא ס"ו ע"ב) ודכוותיהו טובא]. וקושייתו ממאמר חז"ל ש"היה אברהם טפל לשרה בנביאות", לא הבנתי כלל כי (נוסף ע"ז שיתכן שבשאר דברים ה' אברהם גדול משרה), בוודאי שרה אמנו לא ללמד על כל הנשים יצאה ולומר שכל בעליהן טפילות להן לכל דבר שבקדושה. וכמו שבוודאי אין מקום ללמוד מאברהם ושרה גם יחד שכל עם ה' נביאים הם, הוא הדין שא"א ללמוד ממאמר חז"ל זה שכל היכא דהווי איש ואשתו תרווייהו נביאים, הרי האיש טפל להאשה. ועאכ"כ שאין ללמוד מנביאים לסתם בנ"א. ופשוט הוא. ומה שהקשה ממאמר חז"ל "גדולה הבטחה שהבטיחון הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים", הרי לענין השכר קיי"ל דלפום צערא אגרא ומה זה שייך לעדיפות וקדושה. ועוד ועיקר, דהבטחת הקב"ה לנשים תלוי במעשיהם, משא"כ מעלת האנשים ה"ה מעלה עצמית מצד בריאת הקב"ה.

ב) וככל הדברים האלה וככל החזיון הזה ראיתי גם בענין ברכת "שעשני כרצונו", שגם בקשר לברכה זו חדשים מקרוב באו להעניק לה פירושים חדשים ולבטל כמעט כליל מה שכתבו קדמוננו. פוק חזי בכמה ספרים וקונטרסים שיצאו לאור בזמננו, שפירשו את כוונת

3. ויעויין בספר מראית העין להחיד"א (שבועות י"ח ע"ב) שכתב דמכו"כ מאמרי חז"ל "מבואר דזכות הוא לאדם שיהיה לו בן זכר. וזה אין צריך ראיה, דעין רואה כשיוולד לאדם בן זכר גיל יגיל ואם בת היתה לו עצ"ב מזרע, ולא עוד, אלא שאמרו דכאשר יוולד זכר כל צבא השמים, אלו הן הגולין ששים ושמים, וכשתלד נקיבה ירבו עצבותם. ורז"ל תיקנו לברך אשר לא עשני אשה". ומקשה החיד"א: "והרי יש כמה נשים צדקניות והן בעלות מזל להפליא, וכל קבל דגא כמה בנים ראויין לקברן בחייהם וחבל דמשתכחין ולא אבדין. והפשוט בזה דהזכרים חייבים בכל המצוות וחייבים בתלמוד תורה, ונשים פטורות מת"ת ומ"ע שהז"ג. אבל אינו מתיישב הענין היטב, כי לפי הזמן רובא דרובא דהזכרים אינם בני תורה ואינם מקיימים מצוות כתיקונן, והן בעוון בענין עריות יותר מצוי בזכרים מבנקבות". ותירץ החיד"א, וז"ל: והנה בדרושים באנו לכלל ישוב, במ"ש מורנו הרב חיים וויטאל ז"ל בס' עץ הדעת טוב כ"י, דחזה חטאה מאד והנחש בא עליה והטיל בה זוהמא ומזה נמשך שהיא נדה, טומאה חמורה. וכשילדה בת וטמאה שבועיים כנידתה. אך כשהוא זכר, יען אדם הראשון לא חטא כל כך כמו חוה, לא נמשכה זוהמא אלא בערלה, וכאשר יכרות הערלה ישאר הזכר טהור. ולכן וטמאה שבעת ימים בעבורה. אך הבן אין טומאתו חמורה, רק ביום השמיני ימול בשר ערלתו ודיו. משא"כ הבת שנדבקה הזוהמא דיבוק גמור והארץ בזה, עשה. ונמצא דהנקיבה משכן לסטרא אחרא כנידתה כי היא טומאה חמורה יוצאה מגופה, ואמרו בזהר הקדוש דלית מסאבו תקיף כמסאבותא דנדה. ולכן להיותה כלי מוכן לטומאה חמורה תדיר כל השומע שנולדה בת עלו בו עצבים שבא לעולם כן ובסיס לסטרא אחרא. ומשום הכי תיקנו לברך שלא עשני אשה, דגם אם היא צדקת, האחת צנועה ואת הכבודיה, בימי נדת דוותה תטמא. משא"כ כי יוולד זכר, בשמיני ימול בשר ערלתו, והרי הוא טהור. ולכן כשיוולד בן זכר ישמח האב ותגל האשה ושמחו כל השומעים, וא"כ זכות הוא לאדם שיוולד זכר, עכ"ל החיד"א.

4. וז"ל המהרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה חלק א"ח סימן עו: ע"ד המחלוקת בין הראשים ובין הח"ק בעיר צאנו חדש, הנה הדין עם הח"ק כי לעשות ממקום שמתפללין שם אנשים לעשות ממנו עזרת נשים הוי הורדה מקדושה כו' ואיך יעלה [על הדעת] לומר דאין זה הורדה מקדושה לעשות מבית התפלה לזכרים בית תפלה לנקבות כו' גם ידוע משאחז"ל דלא המקום מכבד את האדם וכו' וראי' מהר סיני, וא"כ ודאי הזכרים עדיפי מנשים דהרי מברכין בכל יום שלא עשני אשה, לכך פשוט דהוי הורדה. ויעויין בספר מאורי אור, ח"ד, בחלק "באר שבע" עמוד כ', שחידש שיש לברך ברכת "שלא עשני אשה" בלחש כדי שלא לבייש את הנשים ולהבין פניהם ח"ו, ע"ש. אמנם נראה שיחידאה הוא בזה, ולא ראיתי בשום מקום שינהגו כו.

א"ח"ח" 1234567

הברכה "שעשני כרצונו" שנוהגות הנשים לאומרה בברכות השחר (כמ"ש בשו"ע או"ח סמ"ו ס"ד), באופן שהברכה היא (אך ורק) על הטובה, כאילו שהנשים מברכות ומודות לה' בברכה זו על המעלות המיוחדות לנשים.

א"ח"ח" 1234567

גם הלום ראיתי בקונטרס "מעמד האשה" (הוצאת מנוף, ירושלים תש"ס) עמוד 41, שכתבו בקשר לברכת שעשני כרצונו: "אילו היתה האשה מברכת שלא עשני גבר, היא היתה עשוי' להשמע כאילו היא שמחה על שהיא מחוייבת בפחות מצוות, הניסוח אינו ראוי... כל אחד מברך על היתרון שלו"⁵. ושם עמוד 42 מבארים ש"ברכתה של האשה היא ערות לחוסנה הדתי". ברכת "שעשני כרצונו" באה להודות לה' על "שהאשה קרובה יותר לרצונו של הקב"ה ונמצא בדרגה רוחנית יותר" בניגוד להגבר ש"מחמת שפלותו וחומריותו זקוק לקיים את כל המצוות כולן כדי להיות ראוי לשם 'אדם'".

אוצר החכמה

והנה אמת נכון הדבר, שנמצאים רמזים בנוסח ברכה זו גם למעלותיה של האשה ואופן בריאתה⁶, אבל בוודאי לא נאמרו כל רמזים אלו להוציא כוונת הברכה בכללותה מידי פשוטה, ולשנות עיני כוונת הקדמונים שתיקנו ברכה זו. ומוצא אני נכון להעיר גם בזה, מאחר שראיתי בכ"מ שנתפשט המנהג בקרב המורים והמורות לבנות ישראל, שכאשר מלמדים את בנות ישראל עניני תפלה וכיו"ב, מפרשים ברכת "שעשני כרצונו" אך ורק "למעלותא", ויש מוסיפים לשלול בפירוש ובהדגשה כל פירוש בברכה זו שאינו לשבח הנשים, עד שכמעט נשתקע היסוד לברכה זו וכוונתה, וכמבואר בראשונים.

אוצר החכמה

הא לכם לשון האבודרהם [בהמשך למה שביאר בכוונת הברכה "שלא עשני אשה", וכו"ל], כתב, וז"ל: "והנשים נוהגות לברך, במקום שלא עשני אשה, שעשני כרצונו, כמי שמצדיק את הדין על הרעה הבאה עליו", עכ"ל. ובטור או"ח סימן מו איתא: "ונהגו הנשים לברך שעשני כרצונו, ואפשר שנוהגים כן שהוא כמי שמצדיק עליו הדין על הרע". ובלבוש שם ס"ה כתב בזה"ל: "...ואח"כ מברך שלא עשני אשה, שאע"פ שהיא טובה ומעולה הרבה מן העבד מ"מ אינה חשובה כמו הזכרים בישראל כו', ואשה כו' מברכת שעשני כרצונו והיא כמו שהיא מצדיקה עליה את הדין על הרעה".

הרי מבואר: (א) דברכת "שעשני כרצונו" יסודו בדבר משנה [ספ"ט דברכות הובא ברמב"ם הל' ברכות פ"י ה"ג ובטוש"ע סרכ"ב ס"ג] "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה". והוה כעין צידוק הדין, שהאשה מצדיקה עלי' את דין שמים. (ב) שברכת "שעשני כרצונו" איננה מטבע שנתקנה בפני עצמה – ברכה "בודדת" שנפלה לתוך ברכת

5. נ"ל דאבהון דכולהו ה"ה ספר "עולם התפילות" להרב אליהו מונק ז"ל (ירושלים, תשנ"ד), עמוד ל"ו, שכתב: "ברוך זו אומרת האשה היהודייה בכל בוקר ובוקר את הברכה שעשני כרצונו, לא רק מתוך הכנעה סבילה כקבלת החלטת ה' שאין אנו רשאים למרוד בו, כי אם בהרגשים חיוביים כהחלט, בתורה עמוקה ובשמחה כנה, שבוראה עשה אותה כרצונו, כלומר כפי הרצון והחסד שלו יתברך, בצורה שמצאה חן בעיניו ושרוחו נוחה הימנו [שכן המילה רצון משמעותו הסכמה, הנאה ונחת רוח כמו יהיו לרצון אמרי פי]". אבל: (א) גם הרב מונק אינו שולל לגמרי את הכוונה העיקרית לברכה זו שהרי כתב שהאשה מברכת "לא רק מתוך הכנעה סבילה כקבלת החלטת ה' שאין אנו רשאים למרוד בו". [אמנם דבריו צ"ע, דממנ"פ, אם אין כאן כי אם חסדו של הקב"ה, מה מקום יש להכנעה סבילה...]. שאין אנו רשאים למרוד בו, ואם באמת יש כאן צער ו"סכל", לשמחה מה זו עושה?!]. (ב) והוא העיקר: באמת צע"ג ליישב לשון הרב מונק ז"ל עם מה שכתבו הראשונים והפוסקים וכפי שיתבאר.

6. יעויין בישועות יעקב או"ח סמ"ו אות ה' ובספר בספר שיח צבי להר"צ פרבר זצ"ל (לונדון תשט"ו) עמוד כד, מ"ש בדיוק הלשון "כרצונו". ובספר "משאת כפי" להגר"ד קאהן שליט"א (ברוקלין תשמ"ה) עמוד יז כתב, וז"ל: נל"פ דאדם נברא באופן שהקב"ה אמר אח"כ "לא טוב וגו'", ותיקן הבריאה, משאי"כ אשה לכתחילה נוצרה כרצונו דמעיקרא ולא נשתנה שום דבר בבריאתה, עכ"ל. ויעויין בשו"ת משנה הלכות ח"א סימן לח. ואכמ"ל.

השחר כסומא בארובה – אלא דכל עצמה לא באה אלא כלפי שתיקנו חז"ל ברכת "שלא עשני אשה" לאנשים "לברך על הטובה" ולהודות על חלקם שנולדו זכרים ולא נקבות, הרי על יסוד זה, ובהמשך לזה, הנהיגו (לאחרי חתימת התלמוד) שהנשים תברכנה "שעשני כרצוני", "לברך על הרעה", להצדיק עליהן מה שגזרה רצוני ית' שמנע מהן מעלות האנשים⁷. [וראיתי בספרי "תחינות" שנהגו הנשים לומר מקדמת דנא, שהיו אומרות תחינה בשפת אידיש¹²³⁴⁵⁶⁷ בסמיכות ובקשר לברכת שעשני כרצוני, ובה מבואר היטב איך שהאשה מתאוננת ע"ז שאין לה זכות הנשים במצות ת"ת וכו' ומצדיקה עלי' את הדין].

והנה, יתכן שבזמן האחרון בחרו לפרש ברכה זו רק כברכה על הטובה כדי להלוך כנגד רוחן של נשי ובנות ישראל המודרניות, שאין דעתן נוחות מכל הנ"ל ורצונם אך ורק ב"שוויון זכויות" וכיו"ב. אבל לכאורה בכגון דא, הרי העלמת כוונת הברכה המבוארת בראשונים [ושמדבריהם נראה שהיא היתה כוונת מתקני הברכה] הוה בעיץ סילוף דברי התורה ח"ו. וגם נראה דכיון שנתקנה ברכה זו שיש בה קיום של צידוק הדין, הרי נתחדשה במנהג ישראל זה דיש לאשה להצדיק עלי' את הדין בברכות השחר, ואם מעלימים מהנשים את דברי הראשונים והפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, ואומרים להם רק מה שמוצא חן בעיניהם, הרי גורמים להם לבטל קיום זה. וע"כ נ"ל דאם כי הרבה מאלו המפרנסים ברכת "שעשני כרצוני" בפירושים חדשים, כוונתם רצוי' – לרומם את רוח הנשים והבנות בדורנו כדי להגבי' את לבן בעבודת השי"ת, מ"מ – לכאורה מעשיהם בלתי רצויות, כי אין עצה ואין תבונה גו', ואין להכחיש מ"ש בתורה שלימה שלנו אפילו כדי לעשות נחת רוח לנשים.

וע"כ אני אומר שיש לנו להתרחק מפירושים חדשים והשקפות חדשות, השערות וסברות שונות אשר לא שערם אבותינו, ותחזקנה ידיכם במה שלימדונו רבותינו הגדולים, התנאים הקדושים וגדולי הראשונים והפוסקים אשר מפיהם אנו חיים. באתי בכ"ז להעיר את לב המחנכים והמחנכות את הבנות ברוח ישראל סבא.¹²³⁴⁵⁶⁷

י"ח 1234567

7. ויש להעיר גם ממ"ש בפירוש ר"י בר יקר על ברכת שהחיינו, וז"ל: ונראה שאם נולד לו בן צריך לברך שהחיינו שחדש הוא לו ושמח בו. ועל הנקבה לא יברך דיין האמת, ואע"פ שכתוב באגדה שהבאנו למעלה שלשה דברים אין אדם רוצה שיצא לו, עשב בקמה ונקבה בבנים וחומץ ביינו, ואם החמיץ יינו ודאי מברך דיין האמת. אבל אם בא עשב בקמה לא נהפכו החיטים לעשבים, ולא הבן לנקבה, ואם לא רצה הקבי"ה לתת לו הכל חיטים והכל זכרים, לא שייך כאן לברך על מה שלא נתן לו המקום, כי אם על מה שנתן לו ונתקלקל, או אבד או מת. ואע"פ שעל שמועות רעות אומר דיין האמת, אינו מברך על שלא היו טובות ולא על השמועה ממשי אלא על האכידה ועל הקלקול שבא, שהרי אם הי' יודע שהשמועה שקר אע"פ שהיא שמועה רעה לא יברך דיין האמת, עכ"ל. ואכמ"ל.

אור גדול שמאיר אפילו במקומות הנמוכים

...קודם נס חנוכה היתה ירידה גדולה כביכול להשכינה שנכנסו גוים להיכל וכו', וע"כ הוצרך לירד מלמעלה אור גדול כ"כ שיאיר אפילו במקומות הנמוכים, לכך הוא דוקא בסוף חודש ודוקא למטה מי', דלעולם לא ירדה שכינה למטה וכו', ודוקא ברשות הרבים במקום הקליפות, ודוקא בלילה שהוא זמן התגברות וכו', והגיע האור אפילו לבחי' רגלין וזה עד שתכלה רגל מן השוק.
(אמרי פנחס אות ריט)